

## KÜLÖNFÉLÉK.

**Nyilvános köszönet.** Fogadják a nyilvánosság terén is a legszívesebb méltányoló elismeréssel összekötött hálámat, mindazok a nagyérdemű tisztelőim, kik lelkészi szolgálatom ötven éves fordulója alkalmával üdvözlétükkel felkeresni méltóztattak.

Bölon, 1903. jul. 10.

*Lőfi Áron,*  
unitárius-lelkész, esperes.

**XIII. Leo.** Negyedszázéves pápaság után magas életkorban letűnt a harcztérrel. A róm. kath. egyház nagy pápát látott benne. Nehéz viszonyok közt örökölte a pápaságot. Olaszország épp azelőtt egyesült és a pápa elvesztette világi hatalmát. IX. Pius a pápai csallhatatlanságot állította oda a római zsinattal a világi hatalomtól megfosztott pápaság tekintélyének emelésére. XIII. Leo politikája e jegyben a középkori kereszténység felújítása lett. Huszonöt éves pápasága alatt minden törekvése e célban fut össze. Megkezdődött minden országban a r. kath. hívek fanatizálása és a „békepápa“ zajgó tömegekkel dolgozik és nyúl be az államok életébe. A róm. kath. népségeknél fölhasználása az egyes államokban, bel- és külpolitikai kérdésekben a római egyház és a pápai tekintély előnyére nem egy esetben sikerült. XIII. Leo e diplomatiában culminál. Tudomány, előhaladás, mivel szintén dicsérik, más kérdés. Hiszen Brunetiére francia író a Leo pápánál tett látogatás után bocsátotta világgá feltűnő frázisát: „A tudomány esődjét“. A tudomány restaurálása oly módon, a hogy azzal az elhunyt pápa foglalkozott, Aquinoi Tamás szellemében, nem jelenthet előhaladást a műveltség történelmében. Sőt tudományellenes íratot r. kath. írók annyit talán egy pápa alatt sem írtak, annyi tudományellenes ismeretterjesztő füzetet a nép számára ki nem adtak, mint XIII. Leo alatt. És más kérdés az a „nagy“-nak híresztelt terve is, hogy a világ összes keresztényeit egyesítse a pápaság alatt. Ezt megkísérllette a görög, syriai és más keleti keresztényeknél, megkísérllette az

anglikán egyháznál, s talán a német és skandináv protestánsoknál is, de a „nagy“ keretbe a tartalom nem került be, világtörténelmi esemény nem lett belőle. Ellenkezőleg, a világtörténelem tanulságos példát szolgáltatott XIII. Leo egész törekvésével szembe, hogy a mikor ő a középkori kereszténységet akarta visszaállítani, egy középkori róm. kath. nagy hatalom épp akkor hanyatlott alá, Spanyolország akkor szűnt meg nagy hatalom lenni. Utódja X. Pius név alatt Sarto József velencei patriarcha lett, egyike az Olaszország iránt békéshajlamú biborosoknak. Hogy mint pápa is ilyen lesz-e, azt a jövő fogja megmutatni.

**Loyson Hyacinthe és XIII. Leo.** Hyacinthe a „Journal de Genève“-ben XIII. Leoról írva, beszéli, hogy 1897-ben, a mikor Rómában volt, a pápa meg akarta számára nyitni az egyház kapuját, sőt fel akarta őt az egyházba venni nejével együtt, minthogy az első százéveknek is voltak női püspökei, s ma is vannak női papok a pápasággal egyesült görög katólikusok között. Hyacinthe hozzá teszi, hogy mélyen megindult, de meg nem tántorodott. „Szerettem volna — mondja — a pápa kezét és térdét megcsókolni, de az ő mindenhatóságát és csalhatatlanságát semmi áron sem tudnám elfogadni“.

**Az unitárius és más szabadelvű vallásos gondolkozók és munkások Nemzetközi Tanácsa** II. nagy gyűlését f. évi szeptember 1—4. napjain Amsterdamban tartja. Itt újból találkozni fognak azok, a kik két évvel ezelőtt Londonban népszerűvé tették azt a világraszóló elvet, hogy „az igaz vallást teljes lelkismereti szabadsággal kell egyesíteni“. Oly mozgalom ez, mely hívő és hívő között ledönti a rideg felekezetiesség válaszfalait s lehetővé teszi, hogy a különböző országok szülöttjei ugyanegy emelvényről hirdessék az igazságot, melyet gazdag élettapasztalat és komoly tanulmányok útján érleltek meg. Itt mindenki igyekszik a testvériség és rokonérzés hangját eltalálni, s a saját honában észlelt szabadelvű vallásos mozgalmakról, vagy ezeknek akadályairól elmélkedve, teljes képet óhajt nyújtani a helyzetről a Nemzetközi Tanácsnak. A vezetők nem egy életrevaló eszmét pendítenek meg, s az elnöki megnyitó rendszerint maga egy egész programbeszéd, mely a Tanácsot vezérlő elveket hatalmas vonásokban szokta kidomborítani. Az első londoni nagygyűlésen tartott értekezések magyar fordításban is megjelentek: „Szabadelvű vallásos gondolkozás a XX. század kezdetén“. A nagygyűlés elnöke, dr. Oort, leideni egyetemi tanár. Főtitkár: Wendte K. bostoni unitárius lelkész, ki hivatalos jelentései mellett Emersonról külön értekezésben fog megemlékezni. A

szónokok közt van Dr. Eliot, az amerikai unitárius társulat elnöke is. Németországot három szónok képviseli, kik közül Pfleiderer Ottó, berlini egyetemi tanár, az újszövetségi Jézus alakját a vallások történelméhez viszonyítva méltatja. Angliából Carpenter tanár, Wicksteed és Armstrong lelkészek szintén érdekes tárgyakat tűztek ki: „A kereszténység helye a világ vallásai között“, — „Dante vallásos jelentősége“, — „Isten minden lelkek lelke“. — Franciaországból dr. Jean Réville, párisi theol. tanár fölolvasásának címe: „A vallás és a természet rendjének moderu fogalma“. Svájczból dr. E. Montet, genfi tanár témája: „Az Egy Istenség elve a kereszténységen kívül, mint az egyetemes vallásos egyesülésnek alapja“. Dánia, Belgium, Svédország, Island, Japán és India szintén képviselve lesznek. Amerikából 30, Angliából mintegy 160 érdeklődő csatlakozik és vesz részt ebben a nemes mozgalomban. Magyarországot Józau Miklós, budapesti unitárius lelkész fogja képviselni, ki az itteni vallásos mozgalmakról tart előadást. A nagygyűlésen a szónokok angol, német, francia és holland nyelven beszélhetnek. Tagsági díj 5 K. Az előkészítő bizottság arról is gondoskodott, hogy a gyűlésen résztvevők délutáni kirándulásokban megtekinthessék a környék kiválóbb érdekességeit. —

**A tisztáninneri ev. ref. egyházkerület,** a mint a Radácsi György által szerkesztett jegyzőkönyvből olvassuk, közgyűlésén elhatározta, hogy a közelebről tartandó zsinat figyelmét felhívja arra, hogy gondoskodjék *a vallásfelekezetek egyenjoguságát sértő visszásságok orvoslásáról*, nevezetesen a) a jogegyenlőség szempontjából kívánja, hogy az országos ünnepélyek alkalmával a róm. kath. egyház kizárólagos szereplése szüntettessék meg; b) kívánja a protestans tábori lelkészek jogállásának egyenjogú rendezését, s a katonai ünnepélyek, katonák felesketése alkalmával egyenjogosítását a róm. katolikusokkal; c) kívánja a férfi és női szerzetes rendeknek országos törvény által való rendezését s a jecsuitáknak az országból való kitiltását; d) kívánja az egyetemeken a teljes viszonzóság biztosítását; e) kívánja az 1848. XX. törvényezikk teljes és e törvény igazi szellemének megfelelő végrehajtását; f) kívánja a gyermekek vallásáról szóló 1894. XXXII. törvényezikk eltörlését és az 1868. LIII. törvényezikk 12. §-ának visszaállítását; g) kívánja, hogy a főrendiházban a ref. egyháznak minden püspöke és főgondnoka helyet foglaljon; h) kívánja, hogy az egész felsőoktatásügynek országos törvényvel való rendezése iránt a zsinat irjon fel a kormányhoz. — A tanítók, közép- és felsőiskolai tanárok feleségének vallására nézve az egyházkerület kimondani óhajtja, hogy azok

csak reformatus, ágostai hitvallású, vagy unitárius vallásuak lehetnek. A vasárnap megünnepelésére kívánja, hogy a zsinat írjon fel a törvényhozáshoz, hogy vasárnap mindenféle munka valósággal szüneteljen s a hivatalnokok e napon, valamint nagy ünnepnapokon hivatalba menésre ne kényszerítettessenek.

**A Servét-emlék** feliratát, melyet Doumergue montaubani tanár javasolt, a francia protestans történelmi társulat titkára nem találja kielégítőnek s a „Bulletin de la Société de histoire“-ban ezt a feliratot ajánlja a Genfben felállítandó emlékoszlopra: „A Champelen 1553. oct. 27-én máglyán megégetett Servéth Mihálynak, ama kor türelmetlensége áldozatának emelték ez engesztelő emléket Calvin protestansai és barátai annak jeléül, hogy a hit dolgában minden kényszert visszautasítanak és az evangelium és szabadság iránt törhetetlen ragaszkodásukat nyilvánítják“.

**Franciaországban** a protestansoknak nagy vesztesége *Fontanès Ernest* elhalálózása. Fontanès egyik legkiválóbb harczosa volt a szabadelvű protestantismusnak, a Coquereleknek, a kiket túlélte, méltó kortársa. Korábban Havreben volt lelkész, utóbbi éveiben (1887—1902) Párisban. Ezelőtt egy évvel öregsége miatt a rendes szolgálattól visszavonult, de a protestans gyűléseken azután is résztvett. Mély részvét kísérte eltávozását.

**Dean Farrar.** Jézus életének hírneves írója, kiváló szónok, ezelőtt pár hónappal meghalt. Előbb westminsteri kanonok volt, később canterbury-i dean (esperes). Ennél magasabb állással, holott ilyenekkel bővölködik, s a közvélemény is sürgette, nem jutalmazta az anglikán egyház e jeles keresztény író és szónokot. Farrar minden felekezetről nagy becsülésben részesült. Maga is jó példával járván elől, egyik harczosa volt a theol. tudomány művelésének az anglikán egyházban. Colenso, natali püspök iránt, nem tartózkodott rokonszenvet mutatni, mikor nevezetes munkáját a Pentateuchról kiadta, pedig az anglikánok nagy része csaknem eretneknek tekintette, hogy a Pentateuchot részeire szedve, kimutatta annak a feltevésnek a tarthatatlanságát, hogy a biblia első öt könyvének mostani alakjában Mózes lenne a szerzője. Farrar drága emléket hagyott hátra mindazoknál, a kik működését ismerik.

**Oroszországban** a czárnak nem rég kiadott rendelete ellenére is üldözik a stundistákat, e békés és józanabb vallási irányt követő orosz alattvalókat. Az Odesszában lakó stundisták kérését intéztek a belügyministerhez, hogy adjon nekik engedélyt vallásuk szabad gyakorlására és biztosítást, hogy vallási meggyőződésükért nem üldöztet-

nek. A kérvény az érsekhez küldetett le véleményadásra. Természetes, hogy a szent orosz egyház érseke az engedély megadását nem ajánlotta. Azt írta a miniszternek, hogy a stundisták az orosz egyházra nézve az egyik legveszedelmesebb felekezet. Más kerületekben is üldözéssel fenyegették, ha megpróbálnák az istentisztelettartást. A stundisták hát folytathatják a kivándorlást Canadába vagy Amerika más részeibe, vagy pedig visszahúzódhatnak Hátsó-Kaukázusba, az egyetlen helyre az oroszbirodalomban, a hol megtürik.

**Elvi jelentőségű határozat iskolaügyben.** A vallás- és közokt. m. kir. miniszternek a polg. községek és felekezeti iskolák közt fenforgó anyagi jogviszonyok tekintetéből f. évi 19790. sz. a. m. . . közgazg. bizottsághoz kiadott elvi rendelete szerint a *a felekezeti iskolák jogi értelemben vett fentartója csak a hitfelekezet* lehet.

Folyó évi márczius hó 12-én 487. sz. a. tett jelentésére annak végpontjából kiindulólág kell a kért tájékoztatást megadnom.

Helytelen ugyanis a bizottságnak azon jelzése, mely szerint felekezeti iskola fentartójaül a polg. községről szól.

A felekezeti iskolák jogi értelemben vett fentartója ugyanis csak a hitfelekezet lehet, mert az 1868. évi XXVIII. t.-cz. 11. §-a világosan és félreérthetetlenül csak a hitfelekezeteknek adja meg a felekezeti iskolák felállításának és fentartásának jogát.

A bizottságot a felekezeti iskolák működésben tartásával járó költségek viselése körül fenforgó jogviszonyok ejtették tévedésbe.

A polgári községek ugyanis két irányban állhatnak a felekezeti iskolákat érintőleg anyagi viszonyalakulatban :

1. Ezek egyikére alapul szolgál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 25. §-a, mely második bekezdésében szabadságára hagyja a polgári községnek, hogy azon felekezeti iskolával szemben, mely addig is, t. i. a törvény hatályba léptéig is a polg. községek által láttatott el, a fentartáshoz szükséges költségekkel ezt a gyakorlatot továbbra is fenntarthassák.

2. A második viszonyalakulat pedig a népisk. törvényektől teljesen független magánjogi kötelezettségben birhatja alapját.

Nyilvánvaló tehát, hogy a felekezeti iskolának mindkét esetben jogi értelemben vett fentartója a felekezet, de az első esetben szabadságában áll a polg. községnek a régi gyakorlatra támaszkodólag a fentartással járó költségeket segélyezésképen és a törvényben megállapított korlátozás mellett viselni; a második esetben pedig bizonyos magánjogi alapból (pl. can. visitából) kiinduló kötelezettségénél fogva a

felekezeti iskola javára bizonyos szolgáltatásokat, a míg ezen kötelezettség jogszerűleg meg nem döntetik, hordozni köteles.

Ezekből folyólag tehát egyfelől abból, hogy a polgári község a felekezeti iskola költségeit viselni akarja, vagy annak javára bizonyos szolgáltatásokat hordozni tartozik, a polgári községek részére az iskola-fentartó felekezettel szemben külön jogok a községet csak az esetben illethetnék meg, ha azok, mint külön kikötések, szabályszerű módon megállapítást nyertek.

Ehhez képest tehát a jogszerűleg felekezeti jellegű iskola iskolaszékét csak azért, mivel a község a fentartással járó összes költségeket a régi gyakorlatnak megfelelőleg viselni akarja, vagy mert bizonyos szolgáltatásokat magánjogi kötelezettségként hordozni tartozik, választani még nem jogosult.

Erre külön kölcsönös megállapított joggal, jogátruházással kell birnia.

Ismétlem azonban, hogy a mondottak természetesen csakis a jogszerűleg felekezetiül tekintendő iskolákkal szemben állanak.

A mondottakból folyik másrészt, hogy a felekezeti iskolák fejlesztése a polg. községek által és azok terhére nem eszközölhető.

A fejlesztés joga csak a jogi értelemben vett fentartót, t. i. a hitfelekezeti illeti meg s az irányban a polg. község sem jogot nem igényelhet, sem kötelezettséget nem vállalhat.

Az első, t. i. a költségek viselése tekintetéből a községek szabad elhatározása alá eső felek, iskolákkal szemben ugyanis a hivatkozott 25. §-a csakis az akkor már feunállott felekezeti iskolákkal szemben engedi meg a költségeknek az eddigi gyakorlathoz képest leendő viselését, ebbe a keretbe tehát a fejlesztéssel járó fokozott költségek már bele nem illeszthetők; míg a második csoportba tartozó iskolákat érintőleg a kötelezettséget megállapító magánjogi alap szabja meg a szolgáltatás mérvét és hatályát, ezen kötelezettség tehát már jogi természeténél fogva sem terjeszthető ki.

A mi a bizottság által érintett gazdasági ismétlő iskola kérdését illeti, szintén úgy áll a dolog, hogy az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 55. és 50. §-ai alapján a létesítés adott esetben csak a polgári község kötelezettségét képezi.

A polgári község által létesített gazdasági ismétlő iskola azonban természetesen csak községi jellegű lehet.

A felekezeti jogosult olyat felállítani, de azt, mint általában minden fejlesztést, csupán hitfelekezeti alapon, az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 11. §-ában megjelölt erőforrások igénybevételével teheti.

A . . . . . i iskola jellegének megállapítása, mint az iskolák jellege körül felmerült minden vitás kérdés elbírálása az illetékes főszolgabíró által az érdekeltek felek, tehát a község és egyházi hatóság bevonásával tartandó tárgyalás alapján a bizottság hatáskörébe tartozik, s a bizottságnak a jelzett tárgyalás eredményéhez képest hozandó indokolt határozata ellen a vezetésem alatt álló miniszteriumhoz van felelbbvitelnek helye.

Budapest, 1903. június hó 12.

Wlassics, s. k.

**Értesítők. I. A kolozsvári unitárius kollegium** (papnevelő-intézet áll. seg. főgimnázium, elemi iskola) múlt évi értesítője, melyet dr. Gál Kelemen igazgató szerkesztett, hű képet nyújt az egész intézetről. a) A papnevelő-intézet értesítőjét, mely különnyomatban is megjelent, dr. Boros György dekán, „Az ó-testamentum új világitásban“ című évi megnyitója nyitja meg. Husz hallgatója közül 19 rendes, 1 rendkívüli volt. Alapvizsgálatot tett 4, szakvizsgálatra állott 5 hallgató, kik már lelkészi állásba is léptek. Az intézet önképző köre tanulmányi kirándulást rendezett Tordára, hol az ottani templom kijavítása költségére szép sikerű hangversenyt rendezett. Az önképzőkör munkásának fokozására pályatételeket is tűzött ki a tanári kar, melyeket sikeresen oldottak meg a növendékek. Néhai Mózes András lelkész-tanár haláláról az értesítő külön cikkben emlékszik meg. b) A főgimnázium 338 tanulója közül 319 nyilvános, 19 magántanuló volt. Ebből unitárius 169, ev. ref. 25, róm. kath. 15, más felekezetű 91. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 294 tanuló, ismétlésre utasított 23 tanuló. Részben tandíjmentességet élvezett 143 tanuló. Anyanyelv szerint magyar volt 333, román 5. A tanári karban változások és súlyos veszteségek voltak. Benczédi Gergely nyugalomba vonult, Ulár Pál és Mózes András tanárok elhaltak. Érdemöket az értesítő külön cikkeiben méltányolja. c) Az elemi iskolában a tanulók száma 71-re szaporodott fel, kik közül unitárius 33. A tanítási eredmény általában jó volt.

**II. A székekykereszturi unitárius V. osztályu gymnasium értesítőjét** az 1902–1903. tanévről Sándor János igazgató állította össze. Ez intézetbe beiratkozott 166 rendes tanuló. Anyanyelv szerint 157 magyar, 2 német, és 7 román. Vallás szerint 106 tanuló volt unitárius, 28 ev. ref., 4 ág. ev., 15 róm. kath., 9 izraelita. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 140 tanuló. Osztályismétlésre utasított 26 tanuló. Az igazgatóság most a VI. osztály felállításában fáradozik. A pünkösdi szünidőn 5 napra terjedő tanulmányi kirándulást rendezett az intézet, melyet dr. Szolga Ferencz és Csiky István tanárok vezettek. Megtekintették Kolozsvár, Budapest és Arad nevezetességeit. Ez intézetet is rövid idő alatt már a második gyász eset éri László József halálával.

**III. A tordai magy. kir. polg. fiu és leányiskola értesítőjét** Varga Dénes igazgató szerkesztette az 1902–1903. iskolai évről. A fiúiskolába beiratkozott 205 tanuló. Anyanyelv szerint 170 magyar, 15 román. Vallás szerint 48 unitárius, 74 ev. ref., 5 ág. ev., 23 róm. kath. és 35 más vallású. Tandíjmentességben részesült 42 tanuló. A vizsgálatokat sikerrel tette le 139 tanuló, osztályismétlésre utasított 69. Latint tanult az unitárius egyház gondosko-

dása folytán 96 tanuló. A leányiskolába beiratkozott 142 tanuló. Anyanyelv szerint 134 magyar, 8 román. Ezek közül unitárius 23, ev. ref. 74, ág. ev. 2, róm. kath. 22, más vallású 8. Vizsgálatot sikerrel állotta ki 140 tanuló, osztályisméltésre utasítottatott 2. Huszonötéve már, hogy ez intézet fennáll és működik, melyet az igazgató jelentése szerint akkor ünnepel meg, ha nem-sokára saját hajlékába költözik. A huszonöt év történetét az igazgató gondosan írta meg (—n.)

*A sárospataki ev. ref. főiskola akadémiai és főgymn. értesítője* 1902—3. isk. évről. Dr. Rác Lajos főgymn. igazgató közreműködésével szerkesztette Novák Lajos akad. és közigazgató. A theologián a tanulók sz. 80, a gymn. ban : 529. A rendes rovatokon kívül függelékül egy alapos értekezés közöl a zsidókhöz írott levélről, melylyel Rohoska József tanszékét foglalta el.

## ARANYKÖNYV.

### A Székely-Udvarhelyen építendő unitárius templom javára tett kegyes adományok.

(III. közlemény.)

Tódor Sándor gyűjtő-könyvvvel beszámolt 712 kor. 21 fill.

Kőváry László a 339. sz. gy.-íven 20 kor.

Sándor János 116. sz. gy.-íven Sz.-Kereszturról: Sándor János 10 kor.,

Pap Mózes 5 kor., Gombos Sámuel 2 kor., Dr. Szolga Ferencz 1 kor. Együtt 18 korona.

A 356. sz. gy.-íven Biró Sándorné Sz.-Udvarhelyről 10 kor.

Gyűjtőív nélkül Csehély Adolfné Sz.-Udvarhelyről 10 kor.

Az 515. sz. gy.-íven: Nagy Gyula H.-Szt.-Péterről 3 kor.

A 88. sz. gy.-íven H.-Szt.-Péterről: Vas István 10 kor., Dr. Vass Miklós 2 kor. Együtt 12 kor.

Szentiványi Istvánné 336. sz. gy.-íven Ladamosról: Szentiványi István 3 kor., Osváth Mihály, Sántha György, Br. Mattenloit János 2—2 kor.; Dull István, L. Gy., Pálffy Dezső, Kiss László 1—1 kor.; Szentiványi Anna, Szentiványi Judith, Szentiványi Helén, Szentiványi Mária 50—50 fill.; Szentiványi Istvánné 2 kor. Együtt 17 kor.

Zöld Mariska 430. sz. gy.-íven M.-Andrásfalváról: Zöld Ádám, Zöldné Pálffy Rachel, Zöld Mariska 1—1 kor.; Kovács Julia, Fazakas Ferencz, ifj. Gagy Józsefné 20—20 fill.; Fodor Lászlóné 10 fill. Együtt 3 kor. 70 fill.

Gál Lajos 259. sz. gy.-íven Czelnáról: Gál Lajos 10 kor., Csuka Domokos 5 kor.; Bartók Dénes, Deutsch Mátyás, Binder József, Jakabffy Albert, Deutsch Adolf, Misselbacher-czég, dr. Deutsch Mátyás, Szöllősy Károly, Czövék Róbert, Deutsch Ignác 2—2 kor.; Konez Albert, Balogh Berta, Löwe Mór, Körner Mór, Klérman József 1—1 kor. Együtt 40 kor.

Sükösd Vilike 432. sz. gy.-íven: Sükösd Vilike 5 kor.; Szántó Vitus,